

1.HAFTA: DİPLOMATİK NEDİR?

Tarih, içinde yaşadığımız ana kadar gelen zaman içinde meydana gelmiş ve bir daha aynen gerçekleşmeyecek olayları inceleyen bir bilgi alanı, bir bilim dalıdır. Konusu, geçmişte cereyan etmiş “tek olay”lardır. Burada hemen tarih için önemli ikinci kavram, “zaman” gündeme gelmektedir. Tarih açısından zaman, yaşadığımız ana kadar olan geçmiştir. Zaman içinde meydana gelen olayların haber kaynaklarının az veya çok oluşu, bizim bilgilerimizi nasıl etkiliyorsa, haber kaynaklarının eleştirel değerlendirmesi yapılmadan elde edilen bilgiler de aynı şekilde bizim için kuşkuludur.

Haber kaynaklarındaki veriler veriler, tarihçi tarafından işlenerek ve yorumlanarak bir “anlatı”ya dönüştürülür. Bu bağlamda bize geçmişten haber veren kaynaklar, başlıca iki gruba ayrılabilir

- Yaşanan dönemin uygulamalarına ilişkin bürokratik faaliyetin sonucu üretilmiş belgeler
- Geleceğe bilgi ulaştırmak için düzenlenmiş belgeler: Telif eser niteliğindeki kaynaklar
 - Çağdaş kaynaklar
 - Çağdaş kaynaklara dayalı, daha geç dönemlerin ürünleri

Şekil 1: Tarihten Haber Kaynakları

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi bazı haber kaynakları üretildikleri dönemin bürokratik faaliyetleri sonucu ortaya çıkmışlardır. Yani, daha sonraki bir dönemde tarihçiler tarafından değerlendirilmek üzere kaleme alınmamışlardır. Bunlar, tarihçilerin “**arşiv malzemesi**” dediği belgelerdir. Bazı haber kaynakları ise, daha sonraki dönemlere bilgi aktarmak üzere kaleme alınmış “**telif eserler**”dir. Bunlar da daha çok kütüphanelerde saklanarak kendilerinden sonraki dönemlere intikal ettirilmiştir. İşte bu iki grup haber kaynağı gözönünde bulundurularak tarihçiler için çok gerekli olan iki aşamalı kaynak değerlendirme faaliyeti ortaya çıkmıştır.

“Kaynak” ve Kaynak Bilgisinin İki Alanı: “Diplomatik” ve “Metin Tesisi”

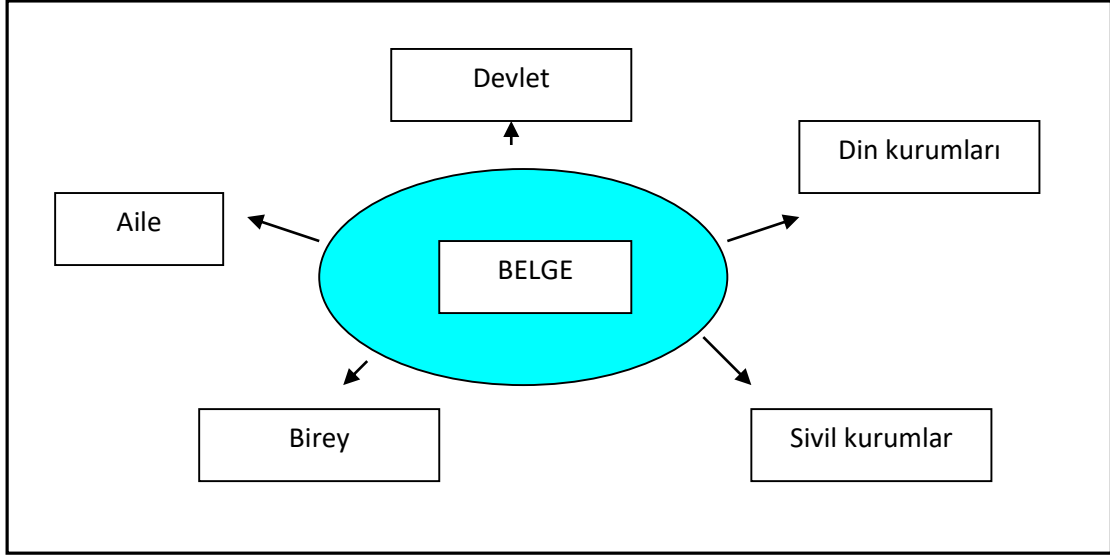
Diplomatik: Olayın cereyan ettiği anda olayla ilgili olarak üretilen belgeler, bizim için önemli haber kaynaklarıdır. Bunların en önemli özelliği, geleceğe haber ulaştırmak amacıyla düzenlenmemiş olmalarıdır. Üretildikleri dönemde fonksiyonel bir amaçla oluşturulmuşlardır. Bu yüzden tarihçiler için son derece değerli haber kaynaklarıdır. Bunlar, genellikle zamanında da belli bir tasnife tabi tutularak saklandıkları için, bu kaynakları içeren arşivler oluşmuştur. Bu arşivler ve arşivlerde saklanan belgeleri değerlendirmek üzere tarihçilerin önemli bir teknik bilgi alanı “**belge bilgisi**” demek olan “**diplomatika**”dır.

Diplomatikanın konusunu/konularını oluşturan arşivler ve buralardaki belgeler için şu sorular önem taşır:

a- Arşiv koleksiyonları, iyi korunmuş mudur? Zaman içinde tabiat koşullarından veya başka sebeplerden kaynaklanan kaybolmalar, koleksiyonlar arasında büyük boşluklar yaratmakta mıdır?

b- Belgelerin saklandığı arşivler, gerek kullanıldıkları dönemde, gerekse daha sonraki dönemlerde bir seleksiyona tabi tutularak geleceğe sansürlü bilgi aktarımı amaçlanmış mıdır?

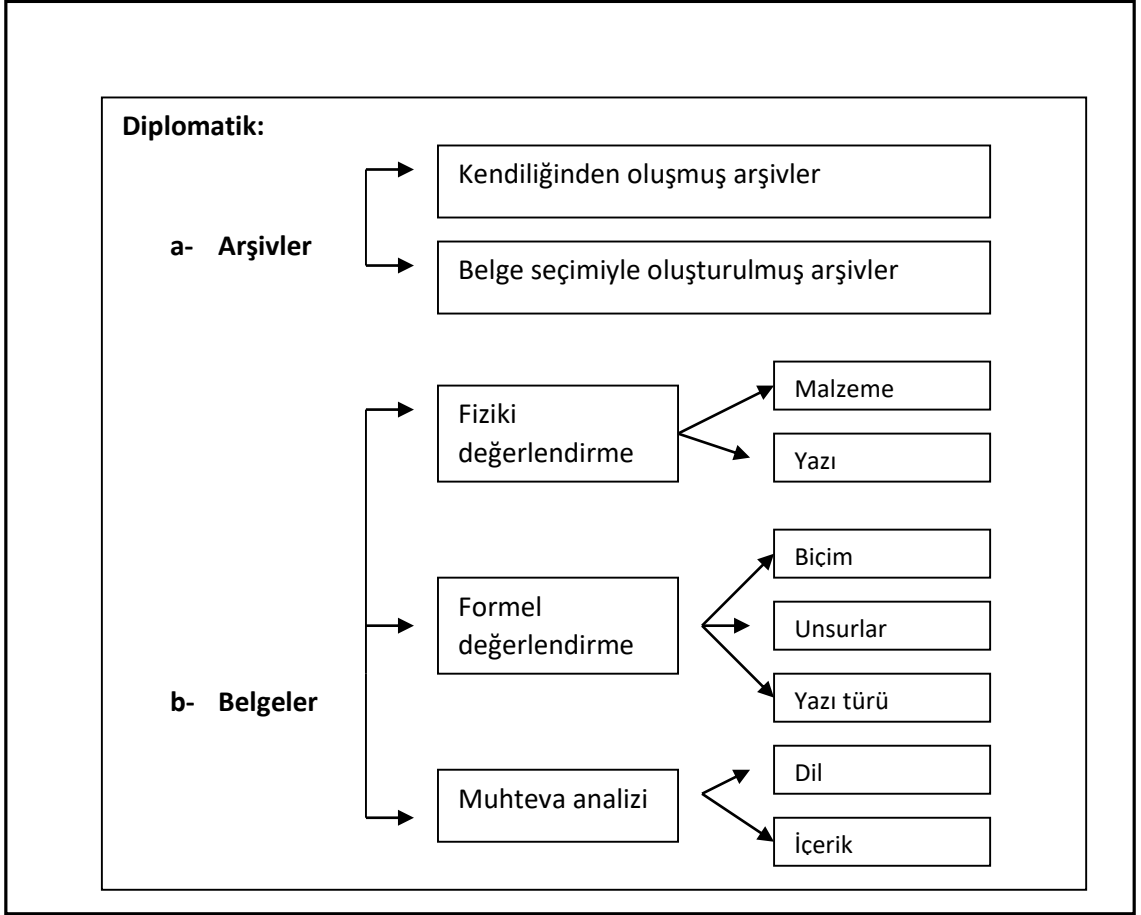
c- Arşivler, kime aittir? Yani, devlet kurumlarına mı, dinî kurumlara mı, yoksa sivil toplum kurumlarına mı aittirler? Özel aile arşivleri var mıdır?



Şekil 2: Kimin Belgesi

Arşivlerden sonra sıra belgelere geldiğinde, soracağımız ilk soru, belgelerin malzemesi ve biçimi ile ilgili olacaktır. Bu açıdan yapılacak eleştirel değerlendirmeler, belgelerin gerçekliği ile ilgili kuşkuları gidermek amacıyla çok gereklidir. Bu bakımdan diplomatikanın ilk önemli faaliyet alanı, bu formel değerlendirmedir. Sonra sıra, **içerik analizine** gelecektir. İçerik analizinin üç aşaması vardır: **Belgeyi okuma; anlama ve ondan elde edilen veriyi tarih bilgisine çevirme.**

Bunun için tarihçi, incelediği dönemin paleografisine ve dil bilgisine sahip olmalıdır. Bu bilgi ile ilk iki aşamayı başarıyla gerçekleştirebilir. Üçüncü aşama, belgeyi tarih anlatısı için kullanma ile ilgilidir ve çalışmanın en önemli safhasıdır. Zira belgede anlatılanlar, tarihçinin bilgisine sunulmak üzere yazılmadıkları için, yorumlamaya tabi tutulmak zorundadır. Muhteva analizi, tarihçinin bütün marifetini göstermesi gereken çalışma aşamasıdır.



Şekil 3: Diplomatik Nedir?

Metin Tesisi (Edisyon Kritik): Geçmişteki olaydan bizi haberdar eden bir başka kaynak grubu, belirli bir dönemin gelişmeleri hakkında bilgi vermek üzere düzenlenmiş “**eser**”lerdir. “**Telif eser**” denilen bu kaynaklar, diğer belgelerin aksine kütüphanelerde muhafaza edilmiştir. Bu eserler, kendilerinden sonrakiler ya da başka mekanlarda yaşayanlara bilgi vermek üzere düzenlendikleri için, daha değişik bir değerlendirme işlemine tabi tutulmak durumundadırlar. Bu dersin konusu gereği, dönem boyunca; diplomatik, yani belge bilgisi üzerinde durulacaktır.

Bir devlet; kurulduğu andan itibaren oluşturduğu bürokrasi içerisinde yüzyıllar boyu sürecek bir uygulama içinde ortak formda ve üslupta belgeler düzenler. Bu belgeleri üretenler, diğer bir deyişle belgelerin oluşum sürecinde aktif rol oynayanlar, bürokratlardır. Bu bürokratlar, Osmanlı Devleti’nde “kalemiyye” denilen zümreyi oluştururlar. Kalemiyye mensupları, genellikle bir “kalem”e ya da bir “oda”ya intisab ederek zamanla ilgili kalemde yükselen, çeşitli kültürel kaynaklardan beslenen katipler, bu faaliyetin önemli aktörleridir. Diplomatik ile ilgili bir eserde ilk yapılması gereken şey; bu örgütlenmeyi iyi anlamak ve anlamlandırmaktır.

Bu nedenle Osmanlı merkez bürokrasisi için iki önemli örgütlenmenin altını çizmek gerekir: Defterhane-i Amire ve Reisülküttab Odaları. Her iki örgütlenme içerisinde yer alan birbirinden farklı işlevleri üstlenen odalar ve bu odalardaki katiplerin elinden çıkan belgeler; döneme göre farklılaşan dil ve üslupları ile bir diğerinden ayırır. Bu nedenle tarihçi,

incelediği d6nemin belgelerinin diline hakim olmak zorundadır. Bu dersin ana konusu da olabildiğince farklı 6rnekler 6zerinden belgelerin dilini, 6đrencilere/araştırmacılara tanıtılmaktır. Bu amaçla d6nem boyunca hem Divan-ı H6mayun'un kalemlerinde 6retilen belgelerden hem de taşrada kadı mahkemesi ve eyalet divanlarında ortaya çıkan belgelerden kimi 6rnekler 6zerinde durulacaktır.

Bu bağlamda, M6bahat K6t6koğlu'nun *Osmanlı Belgelerinin Dili* adlı çalışması, bu ders için t6m d6nem boyunca kullanılabilecek 6nemli bir başvuru eseridir.

Kaynak: M6bahat K6t6koğlu, Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Kubbealtı K6lt6r ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.